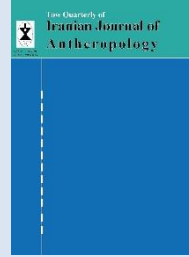

ISSN: 1375-2096

Iranian Journal of Anthropological

Volume 22, No. 41. Autumn and Winter 2026: Pp. 129-150
<https://journal.asi.org.ir>

DOI: <https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2085229.1615>

Sociological Analysis of the Impact of Superstitious Beliefs on Lifestyle (Case Study: Residents of District 4 of Tehran)

Mehdi Mokhtarpour

Department of Sociology, WT. C., Islamic Azad University, Tehran, Iran
Email: mokhtarpour.mehdi@iau.ac.ir

ARTICLE INFO

Type of Article: Research

Article history:

Received 13 January 2026

Revised 16 February 2026

Accepted 30 May 2026

Keywords:

Lifestyle,
Moral Superstitions,
Religious Superstitions,
Social Superstitions,
Tehran City.

ABSTRACT

The purpose of the present study is to conduct a sociological analysis of the influence of superstitious beliefs on the lifestyle of residents in District 4 of Tehran, using a critical approach. Three hypotheses were developed based on the study's theoretical framework, which draws on the theories of Weber, Bourdieu, Merton, and Durkheim. In accordance with the research objectives, two methods—documentary analysis and survey research—were employed. According to the 2016 national census, the population of District 4 of Tehran was 861,280. From this population, a sample of 385 individuals was selected through simple random sampling based on Cochran's formula. The findings indicate that the three independent variables examined in this study (moral superstitions, belief-based superstitions, and social superstitions) influence individuals' lifestyles. Specifically, those who believe in belief-based superstitions tend to have a significantly more traditional lifestyle than those who do not hold such beliefs, and vice versa. Furthermore, individuals who subscribe to the moral superstitions prevalent in society exhibit a more traditional lifestyle compared to those who do not believe in such superstitions, and vice versa. Finally, social superstitions and those recognized within a society gradually regain their effectiveness in individuals' social lives, while new beliefs—shaped by human thought in contemporary times and contexts—emerge to replace them; beliefs that are closely associated with the individualism and self-centeredness characteristic of modern life.

Copyright © 2026 The Authors. Published by The Anthropological Society of Iran. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Citations: Mokhtarpour, M., (2026). "Sociological Analysis of the Impact of Superstitious Beliefs on Lifestyle (Case Study: Residents of District 4 of Tehran)". Iranian Journal of Anthropology, 22(41): 129-150.

<https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2085229.1615>

Introduction

Superstition, like an unwanted shadow, has long cast a pall over human societies, trapping the human mind within a cage of irrational and scientifically unsupported beliefs. This phenomenon, rooted in ignorance, fear, and sometimes psychological and social predispositions, not only influences individuals' thought processes and decision-making but also broadly affects lifestyles, social relations, and even the trajectory of societal progress and development. Belief in practices such as astrology, fortune-telling, the evil eye, and various forms of divination, while perhaps perceived initially as entertainment or an escape from problems, effectively deters individuals from relying on rationality, effort, and scientific planning. Instead, it steers them towards passivity, fatalism, and absolute reliance on supernatural factors. This approach not only deprives individuals of the dynamism necessary for work and thought but also fosters the prevalence of superstition, aimlessness, and a weakness in confronting life's actual challenges. Given that a significant portion of the population in our society, like in many others, still adheres to these superstitious beliefs, and these beliefs influence various aspects of their daily lives (as indicated by the 2001 research), a deeper understanding of how this phenomenon forms, persists, and impacts people's lives is essential. Identifying the social, cultural, and psychological factors contributing to the spread of superstitions and comprehending their consequences can serve as a crucial step towards enhancing public awareness, promoting critical thinking, and ultimately, creating the necessary conditions for the comprehensive progress and development of the country.

Therefore, this research aims to illuminate the various dimensions of superstition's impact on people's way of life through in-depth analysis and examination of this phenomenon. By identifying the key factors contributing to the persistence of these beliefs, it seeks to offer strategies for countering them.

Discussion

Superstitious beliefs have long formed part of human societies, providing interpretive frameworks through which individuals understand uncertainty, misfortune, and everyday events. This phenomenon, often associated with uncertainty, fear, and various psychological and social factors, not only influences individuals' thought processes and decision-making but also broadly affects lifestyles, social relations, and even the trajectory of social progress and development. Belief in practices such as astrology, fortune-telling, the evil eye, and various forms of divination, while perhaps initially perceived as entertainment or an escape from problems, may, in some contexts, reduce reliance on rational, evidence-based forms of decision-making and planning. Instead, it may encourage more fatalistic interpretations of events and greater reliance on supernatural explanations.

This orientation may influence individuals' motivation, sense of agency, and approaches to problem-solving, while also contributing to the reproduction of such beliefs and shaping how individuals respond to life's actual challenges. Given that a significant portion of the population in our society, as in many others, still adheres to these superstitious beliefs, and that these beliefs influence various aspects of daily life (as indicated by the 2001 research), a deeper understanding of how this phenomenon is formed, persists, and affects people's lives is essential. Identifying the social, cultural, and psychological factors contributing to the spread of superstition and understanding its consequences can serve as a crucial step toward enhancing public awareness, promoting critical thinking, and ultimately creating the necessary conditions for the comprehensive progress and development of the country.

Therefore, this research aims to illuminate the various dimensions of superstition's impact on people's way of life through an in-depth analysis and examination of this phenomenon. By identifying the key factors contributing to the persistence of these beliefs, it seeks to offer strategies for countering them.

Conclusion

This study concludes that superstitions are a persistent and integral component of the social fabric, transcending historical eras and adapting to modern contexts. The research demonstrates that superstitions are not merely remnants of the past but continue to function as active "social facts" that exert influence on individual behavior and lifestyle choices. The core finding—that superstitions coexist with modern urbanity while simultaneously acting as a regulatory force—suggests that cultural modernization in societies such as Tehran is a non-linear and multifaceted process. The forms of modernity observed may coexist with underlying value systems that continue to be shaped by traditional and superstitious mechanisms, thereby moderating the extent of individualization.

The investigation further indicates that the function of superstition has evolved; in the modern era, one of its primary roles appears to be the management of psychological uncertainty and the provision of a sense of control within a complex and unpredictable socio-economic environment. By providing a sense of perceived control, superstitions may offer emotional stability to individuals facing systemic instabilities. Consequently, attempts to completely eliminate superstitious beliefs may prove challenging, as such beliefs appear to serve enduring psychological and sociological functions that are not always addressed through scientific knowledge alone. Ultimately, fostering a more rational and progressive society may require more than the expansion of knowledge (information and data); it may also depend on the cultivation of wisdom, understood as the integration of logic, philosophy, and ethics. Addressing the impact of superstitions therefore

requires a holistic approach that acknowledges underlying social pressures and the human need for psychological security. Future research should examine how these evolving superstitions interact with digital technologies and how changing forms of social capital in urban environments continue to reshape the relationship between traditional beliefs and modern identities.

Acknowledgments

I would like to thank the Sociology Department of Islamic Azad University, West Tehran Branch, for their cooperation in conducting this research.

Conflict of Interest

The author declares that there is no conflict of interest concerning the publication of this article

ISSN: 1375-2096

نامه انسان‌شناسی

سال ۲۲، شماره ۴۱، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، صص: ۱۲۹-۱۵۰.

<https://journal.asi.org.ir>

نامه انسان‌شناسی

DOI: <https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2085229.1615>

تحلیل جامعه‌شناختی تاثیر باورهای خرافی بر شیوه گذران زندگی (مطالعه موردی: ساکنان منطقه ۴ شهر تهران)

مهدی مختارپور

گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: mokhtarpour.mehdi@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخچه مقاله:

دریافت ۱۴۰۴/۱۰/۲۳

بازنگری ۱۴۰۴/۱۱/۲۷

پذیرش ۱۴۰۵/۳/۹

چکیده

هدف از انجام پژوهش حاضر، تحلیل جامعه‌شناختی تاثیر باورهای خرافی بر شیوه گذران زندگی در میان ساکنان منطقه ۴ شهر تهران با رویکردی انتقادی است. سه فرضیه از چارچوب نظری پژوهش که بر نظریات وبر، بوردیو، مرتن و دورکیم استوار است، ارائه شده است. مبتنی بر مسئله پژوهش، از دو روش اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. بر پایه سرشماری ۱۳۹۵ جمعیت ساکن منطقه ۴ شهر تهران برابر ۸۶۱.۲۸۰ نفر بوده است که بر اساس فرمول کوکران از این تعداد، ۳۸۵ نفر با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که سه متغیر مستقل در این تحقیق (خرافات اخلاقی، خرافات اعتقادی و خرافات اجتماعی) بر روی سبک زندگی افراد تاثیر دارد. یعنی افرادی که به خرافات اعتقادی باور دارند در مقایسه با افرادی که اعتقادی به این نوع خرافات ندارند، سبک زندگی به مراتب سنتی‌تری دارند و برعکس. همچنین افرادی که به خرافات اخلاقی رایج در جامعه اعتقاد دارند، در مقایسه با افراد دیگری که به این نوع خرافات باور ندارند، از سبک زندگی سنتی‌تری برخوردارند و برعکس. نهایتاً اینکه خرافات اجتماعی و خرافاتی که در یک کشور شناخته‌شده است، اثربخشی خود را به مرور در زندگی اجتماعی افراد بازتابی می‌کند و باورهای جدید دیگری که ساخته افکار انسان‌های این برهه از زمان و مکان است، جایگزین آنها می‌شود؛ باورهایی که بی‌ارتباط با فردگرایی و خودمحوری انسان امروزی نیست.

کلیدواژگان:

خرافات اجتماعی،

خرافات اخلاقی،

خرافات اعتقادی،

سبک زندگی،

شهر تهران.

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. ۱۴۰۴ ©. ناشر این مقاله، انجمن انسان‌شناسی ایران است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

ارجاع به مقاله: مختارپور، مهدی (۱۴۰۴). «تحلیل جامعه‌شناختی تاثیر باورهای خرافی بر شیوه گذران زندگی (مطالعه موردی: ساکنان منطقه ۴ شهر تهران)». نامه انسان‌شناسی، ۲۲ (۴۱): ۱۲۹-۱۵۰.

<https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2085229.1615>

مقدمه و بیان مسئله

پدیده خرافه، یک نمود روانی-اجتماعی است که ریشه‌های آن به هزاران سال پیش در ذهن بشر بازمی‌گردد و تا به امروز نیز باقی مانده است. این باورها غالباً تحت تأثیر عواملی مشابه در طول تاریخ تقویت شده‌اند؛ از جمله: گرایش‌های احساسی جامعه، عدم بلوغ فکری، مشکلات اقتصادی، بیکاری، کمبود توسعه همه‌جانبه و حتی دخالت‌های خارجی (مسعودی، ۱۳۷۶). واژه «خرافه» (مفرد خرافات) در لغت به معانی متعددی همچون سخنان باطل و بیهوده (عمید، ۱۳۶۵) اشاره دارد و به‌طور کلی هر نوع اعتقاد غیرمنطقی و بی‌دلیلی را در بر می‌گیرد. از دیدگاه جامع‌تر، خرافه عبارت است از نسبت دادن اثرگذاری به عواملی که اثبات آنها با اصول قطعی عقل و یافته‌های علوم تجربی میسر نیست (عشایری و همکاران، ۱۴۰۱). این دایره شامل تمامی چیزهایی است که در زندگی روزمره با آن‌ها سروکار داریم؛ مانند انتخاب رنگ‌ها، اعداد خوش‌یمن و نحس، پیش‌بینی‌های طالع‌بینی، چهره‌شناسی و مواردی مشابه. به عبارت دیگر، هر تفکری که ارتباط منطقی و سنخیتی بین دو پدیده برقرار نکند، خرافه نامیده می‌شود.

بررسی افسانه‌ها نشان می‌دهد که اگرچه ترس و ناآگاهی احتمالاً عامل شکل‌گیری اولین خرافات بوده‌اند، اما نیازهای مادی و معنوی، واکنش در برابر فرهنگ غالب، تعارضات طبقاتی، ستیز با ستمگران، تقابل خرافات با یکدیگر، و همچنین تأمین خواسته‌ها و آرزوهای سرکوب‌شده، همگی در طول تاریخ در خلق اسطوره و خرافه نقش داشته و دارند. ناصح (۱۳۵۷) در خصوص دلایل گرایش مردم به این پندارها، به کارکرد اجتماعی خرافه، حضور افراد و گروه‌های سودجو، پشتوانه تاریخی این باورها، ضعف نهادهای تولیدکننده اطلاعات، تشدید نابرابری‌های اجتماعی، ایجاد شکاف میان نخبگان و عموم مردم، ابهام‌آلود بودن فضای جامعه، کمبود رویکرد پژوهش‌محور و میزان تمایل افراد به ماوراءالطبیعه اشاره می‌کند. صادق هدایت مبدأ این افکار را به دو دسته تقسیم می‌کند: اول، باورهای بومی که نتیجه تجربیات روزمره خانوادگی، مذهبی و فردی بوده و از دوره‌های نژاد مشترک هند و ایرانی به جای مانده است؛ و دوم، اعتقاداتی که از اقوام دیگری مانند کلدانیان، بابلیان، یهودیان و یونانیان به ایران منتقل شده است (ناصر، ۱۳۵۷).

خرافات ماهیتی نسبی داشته و وابسته به زمان و مکان خاصی هستند و طرز تفکر خرافی در دوران‌های گذشته و حال تفاوت‌هایی پیدا کرده است. برای نمونه، در دوره کنونی خرافات بیشتر جنبه فردی پیدا کرده‌اند تا اینکه ساختارهای جمعی و اجتماعی را تحت تأثیر قرار دهند (دورکیم، ۱۲۷: ۱۳۸۳). در گذشته تصمیم‌گیری‌ها بر اساس این باورها صورت می‌گرفت، در حالی که امروزه عقلانیت محور اصلی عملکردهاست. در جوامع اولیه، سنت‌ها و عرف‌های بدوی سفت و سخت، تغییرناپذیر و مقدس تلقی می‌شدند؛ اما در جهان معاصر، بسیاری از این حوزه‌ها از قید تقدس خارج شده و امکان نقد و فاصله گرفتن از سنت‌ها فراهم آمده است (همیلتون، ۱۳۷۷).

اعتقاد به باورهایی که ارتباطی با واقعیت‌های موجود ندارند، بر شیوه‌های تفکر، احساسات و ادراک افراد یک جامعه اثر می‌گذارد و در نهایت، نوع کنش‌های آن‌ها را رقم می‌زند. به بیان دیگر، زمانی که سبک زندگی افراد جامعه بر اساس مواردی چون طالع‌بینی، رمالی، چشم‌زخم، عطسه کردن به‌عنوان نشانه‌ای برای صبر، یا باور به خوش‌شانسی نعل اسب تنظیم شود، این امر به شکل‌گیری ذهنیتی غیرعلمی منجر می‌شود. این وضعیت در مقیاس بزرگ‌تر، پویایی لازم برای کار، اندیشه و برنامه‌ریزی که لازمه توسعه هر جامعه‌ای است را از مردم سلب می‌کند و در نتیجه، نگرش علمی را عقیم ساخته و هر تلاشی برای یافتن راه حل‌های منطقی و علمی را از بین می‌برد، که این خود باعث رواج تن‌آسایی و بی‌هدفی و ایجاد نوعی انفعال در جامعه می‌شود. برای نمونه، پژوهشی که در سال ۱۳۸۰ در نشریه «سیاست روز» انجام شد، نشان داد که ۵۳ درصد مردم به پیشگویی، ۴۲ درصد به استخاره با کتاب، ۳ درصد به سرکتاب، ۱ درصد به آینه‌بینی و ۲ درصد به فال‌گیری اعتقاد داشتند. ۶۳ درصد از فال‌گیرندگان، انگیزه خود را از فال‌گیری، حل مشکلات زندگی و ازدواج عنوان کردند (شجاعی زند، ۱۳۸۰).

بررسی وضعیت تاثیر خرافات بر سبک زندگی مردم به‌عنوان عنصری در پیشرفت و یا عقب‌ماندگی کشور حائز اهمیت است و موجب شناخت متغیرهای موثر بر ایجاد باورهای خرافی می‌شود. در این راستا، پژوهش حاضر بر آن است تا تاثیر خرافات در شیوه گذران زندگی را بررسی کند. چه عوامل اجتماعی باعث ماندگاری آن شده؟ چه تاثیری بر سبک زندگی مردم داشته و دارد؟

پیشینه پژوهش

درباره خرافات پژوهش‌های نسبتاً زیادی چه در ایران و چه در جهان انجام شده است. برخی از این مقالات با دیدگاه جامعه‌شناختی و برخی دیگر از جنبه‌های دیگر به این پدیده نگریسته‌اند. در حوزه این پژوهش، پیش از این فروغی و عسگری (۱۳۸۸) به مطالعه خرافات در میان شهروندان تهرانی پرداخته‌اند. آنها در پژوهش‌شان دریافتند که مردان تهرانی کمتر از زنان، مناطق بالاشهر همچون منطقه یک کمتر از دیگر مناطق، و کسانی که تحصیلات دانشگاهی بالاتری دارند کمتر از افراد کم سواد به خرافات باور دارند. کربچه (۱۴۰۴) هم در مقاله‌ای با نام «بررسی عوامل جامعه‌شناختی موثر بر گرایش افراد به خرافات در میان ساکنین منطقه ۶ شهر تهران» که بسیار به موضوع پژوهش حاضر نزدیک است، بخشی از یافته‌های فروغی و عسگری (۱۳۸۸) را در زمینه ارتباط میان تحصیلات و خرافات را تایید می‌کند. آنان همچنین دریافتند برخلاف فرضیه‌ها، بین مشکلات خانوادگی و میزان گرایش به خرافات رابطه معناداری وجود ندارد.

قاسمی و همکاران (۱۳۸۶) نیز در مقاله‌ای به تحلیل جامعه‌شناختی گرایش به خرافات پرداخته‌اند. همچنین پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۹)، پژوهش‌نامه‌ای با عنوان جامعه‌شناسی خرافات در ایران منتشر کرد که در آن مجموعه‌ای از جامعه‌شناسان و اصحاب علوم اجتماعی ایران، این پدیده را از زوایای گوناگون بررسی کردند. دماوندی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان جادو در ایران باستان و کیش زرتشت استدلال می‌کند که پیشینه هیچ قوم و ملتی از جادو و گونه‌های آن تهی نیست. در کنار علوم گوناگون، دانش‌های نهانی (علوم غریبه) که گاه شبه‌علم نامیده شده‌اند، همواره از رواج و روایی برخوردار بوده است. تا جایی که بسیاری از پژوهندگان تاریخ علم، خاستگاه بسیاری از دانش‌ها را جادو دانسته‌اند و بسا اندیشمندانی که در این باره نگاشته‌اند و بدان پرداخته‌اند. در ایران باستان نیز گونه‌های جادو و جادوی سیاه رواج داشته است.

استانک^۱ (۲۰۰۴) در تحقیقی با عنوان «مذهبی بودن، مکان هندسی کنترل و باور خرافی» بیان می‌کند که سطح مذهبی بودن رابطه معینی با سطح خرافی بودن ندارد و نمره گرایش به خرافات زنان بیشتر از مردان است. همچنین بوخاری و دیگران^۲ (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای، خرافات مربوط به مسایل بهداشتی را در بین گروه‌های قومی مختلف در کراچی بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که ۷۳ درصد مردم عقاید خرافی دارند. ۵۰ درصد مردم، خرافات را به‌عنوان بخشی از سنت و فرهنگ می‌دانند. تحصیلات با خرافات رابطه معکوسی دارد. ۷۳/۵ درصد از باسوادان و ۹۴/۱ درصد از بی‌سوادان دارای عقاید خرافی بودند. اما بین گروه‌های قومی مختلف تفاوت معنی‌داری به لحاظ گرایش به خرافات وجود ندارد. و در نهایت این که خرافات روی نگرش مردم به مسائل بهداشتی تأثیر بسیار زیادی دارد.

پژوهش حاضر تلاش می‌کند با بهره‌مندی از تجربیات دیگر پژوهشگران که در این زمینه فعالیت کرده‌اند، ارتباط میان شماری از همین متغیرهای مستقل را بر روی رواج خرافات در منطقه ۴ تهران بررسی کند.

مبانی نظری پژوهش

1 Amanda Stanke

2 Bukhari

نظریه‌های مرتبط که به این مطالعه کمک می‌کند، در دو دسته خرافه‌گرایی و سبک زندگی جای می‌گیرد. در دسته نخست می‌توان به نظریات مرتن و دورکیم، و در دسته دوم به نظریات وبر و بورديو استناد کرد. رابرت مرتن^۱ تحت تأثیر دورکیم، با تأکید بر ساخت هنجارها، و نیز آرزوها و امیالی که هنجارها آنها را مورد تأیید قرار می‌دهند، علل ایجاد بی‌هنجاری^۲ و فردگرایی^۳ را مورد توجه قرار داده است. مرتن معتقد به انطباق فرد با محیط اجتماعی است و برخلاف دورکیم به ابعاد بیولوژیک و فقدان کنترل اجتماعی توجهی ندارد. وی ابعاد انطباق فرد و محیط را در نظرات خود درباره کج رفتاری مطرح نموده است. این نظریه شامل دو بعد اصلی اهداف تعریف‌شده فرهنگی و ابزار نهادی‌شده یا شیوه‌های دستیابی به آن است.

از نظر مرتن در یک جامعه منظم، اهداف و ابزار یا شیوه‌ها در هماهنگی و تطابق به سر می‌برند. یعنی هم اهداف پذیرفته‌شده هستند و هم در اختیار افراد جامعه قرار دارند؛ بدین معنی که دسترسی مساوی و برابر، برای کسب موفقیت‌ها برای همه به شکلی یکسان وجود دارد. عدم تطابق زمانی ظاهر می‌شود که تأکیدی ناموزون بر اهداف یا بر ابزارهای نیل به آنها وجود داشته باشد. گاهی تأکید بر هدف در مقایسه با شیوه‌های نهادی‌شده قوی‌تر است و فقط دستیابی به اهداف برای افراد دارای معنی است. گاهی نیز متقابلاً اهداف فراموش می‌شوند و پیروی از هنجارها یا شعائر به خودی خود با معنی می‌شود. در هر دو مورد انحرافات افزایش می‌یابند یا موفقیت کم می‌شود. عدم هماهنگی میان هدف و ابزار دستیابی آن، حالت آنومی است. جامعه ایده‌آل از نظر مرتن جامعه‌ای است که پاداش‌ها و امتیازات و فرصت‌ها در اختیار همه کسانی که دارای استعداد کافی و مهارت لازم هستند قرار گیرد؛ در عین اینکه اهداف فرهنگی نیز مشخص بوده و حالت نسبی ندارد.

از نظر مرتن ساختار فرهنگی «مجموعه سازمان‌یافته‌ای از ارزش‌های رهنمودی حاکم بر رفتار عموم اعضاء یک جامعه یا گروه مشخص است». او در تحلیل کارکردیش، کارکرد ساختار فرهنگی را تولید نظام‌های ارزشی یعنی خوب‌ها و بد‌ها می‌داند. همچنین معتقد است این ساختار فرهنگی است که اهداف مشروع را در یک جامعه معین می‌کند و نوعی از منحرفین به دلیل ناتوانی این ساختار فرهنگی در تعیین اهداف مشروع در جامعه، منحرف می‌شوند. از نظر وی ساختار اجتماعی «مجموعه سازمان‌یافته‌ای از روابط متقابل اجتماعی است که در آن هر یک از اعضاء جامعه یا گروه به اشکال مختلفی به هم پیوسته‌اند». او کارکرد ساختار اجتماعی را تولید نظام‌های هنجاری یعنی باید‌ها و نبایدها می‌داند و معتقد است که این ساختار اجتماعی است که ابزار و راه‌های مشروع رسیدن به اهداف را مشخص می‌کند و نوعی از منحرفین به دلیل نارسایی ساختار اجتماعی در تعیین راه‌های مشروع نیل به اهداف در جامعه، منحرف می‌شوند. از نظر وی ساختار فرهنگی تعیین‌کننده ساختار اجتماعی است. اول ارزش‌ها یعنی خوب‌ها و بد‌ها مطرح می‌شوند، سپس هنجارها یعنی باید‌ها و نبایدهای مربوط به آنها. اول می‌گوییم رسیدن به مدارج بالای علمی خوب است، سپس می‌گوییم برای رسیدن به آن باید درس خواند. پس اول اهداف تعیین می‌شود سپس راه‌های رسیدن به این اهداف (مرتن، ۶۷۸: ۱۹۳۸). مرتن با طبقه‌بندی افراد در پنج گروه با توجه به ساخت فرهنگی، اهداف و شیوه‌های دسترسی به اهداف، تیپولوژی انطباق افراد در شرایط اجتماعی گوناگون را مطرح می‌سازد:

جدول (۱): گونه‌شناسی انطباق افراد در شرایط اجتماعی گوناگون از دیدگاه مرتن

1 Robert Merton
2 Anomic
3 Individualism

ساخت فرهنگی		
گونه‌های افراد	اهداف	شیوه‌های دسترسی به اهداف
هم‌نوا ^۱	+++	+++
نوآور ^۲	+++	---
مناسک‌گرا ^۳	---	+++
کناره‌گیر ^۴	---	---
انقلابی ^۵	+++ ---	--- +++

مفهوم «کارکرد» در تمامی آثار امیل دورکیم نقشی اساسی و تعیین‌کننده ایفا می‌کند. دورکیم به‌طور واضح میان شیوه بررسی کارکردی و تاریخی، و همچنین میان پیامدهای عملکردی یک پدیده و انگیزه‌های شخصی کنشگران، تمایز قائل شده است. او معتقد بود: «هنگام تشریح یک واقعه اجتماعی، لازم است علت مؤثری که آن واقعه را به وجود آورده است، از نقشی که آن پدیده ایفا می‌کند، جدا در نظر گرفته شود. ما واژه «کارکرد» را به جای «هدف» یا «غایت» انتخاب کرده‌ایم، چرا که اغلب پدیده‌های اجتماعی صرفاً به خاطر نتایج سودمندشان پا به عرصه وجود نمی‌گذارند.» (مرتن، ۶۷۳: ۱۹۳۸). بنابراین، برای ارائه تفسیری کامل از پدیده‌های اجتماعی، دورکیم از هر دو تحلیل تاریخی و کارکردی بهره می‌برد. تحلیل کارکردی مشخص می‌سازد که یک جزء اجتماعی خاص، چه تأثیراتی بر عملکرد کل نظام اجتماعی یا اجزای سازنده آن می‌گذارد. در مقابل، تحلیل تاریخی به پژوهشگر این امکان را می‌دهد که توضیح دهد چرا یک واقعیت خاص (و نه دیگر واقعیت‌ها) از نظر تاریخی متولی انجام یک نقش مشخص شده است. در کتاب «صور بنیانی حیات دینی»، دورکیم به تشریح کارکردهای متنوعی که مناسک، کیش‌ها و باورهای مذهبی در جامعه انجام می‌دهند، می‌پردازد. او بیان می‌کند که حتی عجیب‌ترین اساطیر و ابتدایی‌ترین مناسک، بازتابی از نیازهای بشری، چه در سطح فردی و چه در سطح جمعی، هستند (دورکیم، ۴۲۱: ۱۲۸۳). دورکیم در دسته‌بندی مراحل تکامل جوامع، آنها را به دو دسته اصلی تقسیم می‌کند: جوامع دارای همبستگی مکانیکی و جوامع دارای همبستگی ارگانیکی. در جوامع مکانیکی، اعضا به دلیل تشابه بالا در ارزش‌ها، نقش‌ها، کارکردها و سطح پایین نیازها، نوعی «تشابه ناپیوسته» دارند. اما در جوامع ارگانیکی، همبستگی بر پایه تقسیم کار تخصصی و تفکیک‌شده و برابری فرصت‌ها شکل می‌گیرد و «تفاوت پیوسته» حاکم است. در این نوع جوامع، گروه‌بندی افراد بر اساس تفاوت در استعدادها و صلاحیت‌های ضروری است، که این امر از یک سو موجب پویایی ساختار قشربندی می‌شود، و از سوی دیگر، با تأکید بر ارزش‌هایی که موقعیت فردی را در بر دارند، فشاری بر فرد وارد کرده و در نهایت به احساس از خودبیگانگی می‌انجامد.

با کاهش انسجام اجتماعی، حالت آنومی رخ می‌دهد. دورکیم آنومی را نوعی آشفتگی فردی و اجتماعی تعریف می‌کند که در آن، قواعد رفتاری جامعه با یکدیگر در تعارض قرار می‌گیرند و فرد در تلاش برای تطبیق و پیروی از آنها دچار سرگردانی می‌شود (محسنی تبریزی، ۱۳۶: ۱۳۷۵).

دورکیم توضیح می‌دهد که با افزایش تقسیم کار، وجدان جمعی و در نتیجه انسجام مکانیکی جامعه تحلیل می‌رود و فرآیند انتقال به انسجام اجتماعی آغاز می‌شود؛ این امر منجر به تغییر قابل ملاحظه‌ای از آگاهی جمعی به سمت اخلاق فردی می‌گردد. با تقویت اخلاق فردی (مثلاً در پی زوال هنجارهای ثابت همبستگی مکانیکی)، احتمال ظهور پدیده‌هایی مانند خرافات و در نتیجه افزایش آنومی بیشتر می‌شود. اگر هنجارهای اخلاقی نتوانند بر رشد اقتصادی جامعه مسلط شوند، شکاف فرهنگی ناشی از تفاوت میان پیشرفت سریع فرایندهای تولیدی و کندی پیشرفت هنجارهای اخلاقی، تعادل موجود را

- 1 Comformist
- 2 Innovator
- 3 Retualist
- 4 Retreatist
- 5 Rebellion

به خطر می‌اندازد و این امر به نابسامانی اجتماعی دامن می‌زند. در چنین شرایطی، فرد ممکن است دست به کنش‌های نابهنجار زده و در نهایت از جامعه طرد شود (دورکیم: ۲۵۷: ۱۴۰۳).

دورکیم و وبر هر دو بر اهمیت هنجارها و جایگاه فردی در جامعه تأکید دارند، اما دورکیم بیشتر بر انسجام اجتماعی ناشی از تقسیم کار و وبر بر جایگاه اجتماعی ناشی از سبک زندگی تمرکز می‌کند.

وبر اشاره می‌کند که «ما با جایگاه منزلتی امکان دستیابی یک گروه اجتماعی را به احترام اجتماعی مثبت فرصت‌های کسب احترام اجتماعی بیش از همه به‌وسیله تفاوت در سبک زندگی این گروه‌ها تعیین یا منفی در می‌یابیم. می‌شود. و این در حالی است که در بحث از طبقه اجتماعی ما با سرمایه یا مهارت‌های اکتسابی به‌عنوان راه‌های کسب درآمد مواجه هستیم». سپس وبر به قشرهایی می‌پردازد که با تکیه بر این محور (پایگاه یا منزلت) پدید می‌آید. او این قشرها را گروه‌های منزلتی^۱ می‌نامد و آن را چنین معرفی می‌کند: «یک گروه منزلتی گروهی است که به‌واسطه سبک زندگی معین، ادراکات قراردادی و خاصش از احترام و فرصت‌های اقتصادی که به‌صورت قانونی به انحصار خود درآورده، جامعه‌پذیر شده است. یک گروه منزلتی همیشه تا حدودی جامعه‌پذیر شده، اما لزوماً به‌صورت یک انجمن سازمان نمی‌یابد» (وبر، ۱۳۸۲: ۳۰۰). علامت مشخصه این گروه‌ها، وجود معاشرت به معنی داد و ستد و زناشویی در میان آنها است. نبود این ویژگی دلالت بر تفاوت‌های منزلتی میان افراد یا گروه‌ها می‌کند (همان). از نظر وبر اعضای گروه‌های منزلتی در سه عنصر با هم سهیم‌اند: عنصر اجتماعی، حیثیت یا شرافت، عنصر گروهی سبک زندگی معین و عنصر فردی احترام به خود. به این ترتیب می‌بینیم دیدگاه فرهنگی وبر در جامعه‌شناسی‌اش در بحث قشربندی اجتماعی، به تحلیلی بر پایه پاره‌فرهنگ‌ها منجر می‌شود، پاره‌فرهنگ‌هایی که او آنها را «گروه‌های منزلتی» نامید (وبر، ۱۳۸۲: ۱۱۲).

وبر چهار نوع کنش اجتماعی را مطرح می‌کند: کنش عقلانی معطوف به هدف، کنش عقلانی معطوف به ارزش، کنش عاطفی و کنش سنتی. این تقسیم‌بندی برای فهم رفتار انسان‌ها در زندگی روزمره بسیار مهم است، زیرا نشان می‌دهد افراد همیشه بر اساس محاسبه عقلانی عمل نمی‌کنند، بلکه گاه احساسات، ارزش‌های درونی یا عادت‌های فرهنگی نیز رفتار آنان را شکل می‌دهد. باورهای خرافی نیز دقیقاً در همین چارچوب قابل تحلیل‌اند، چون می‌توانند نوع کنش افراد را از حالت عقلانی به سمت سنتی، عاطفی یا حتی ارزش‌محور سوق دهند. در کنش عقلانی معطوف به هدف، فرد بر اساس محاسبه سود و زیان تصمیم می‌گیرد. اما هنگامی که باور خرافی در زندگی فرد نفوذ می‌کند، ممکن است تصمیم‌های او از منطق عملی فاصله بگیرد؛ برای مثال، فردی ممکن است به جای انتخاب بر اساس شواهد، زمان یا مکان خاصی را به دلیل «خوش‌یمن» بودن برگزیند. این امر بر شیوه گذران زندگی، مصرف، انتخاب شغل، ازدواج و حتی روابط اجتماعی اثر می‌گذارد. در کنش عقلانی معطوف به ارزش، فرد بر پایه باورهای درونی و ارزش‌های مورد پذیرش خود عمل می‌کند. اگر خرافه به صورت یک ارزش فرهنگی یا دینی تحریف‌شده درآید، فرد ممکن است انجام برخی کارها یا پرهیز از برخی رفتارها را «وظیفه» بداند، حتی اگر پیامد واقعی آن روشن نباشد. در کنش عاطفی، رفتار از احساساتی مانند ترس، امید یا اضطراب ناشی می‌شود. خرافات معمولاً با ترس از بدشانسی، چشم‌زخم یا نحوست همراه‌اند و همین ترس‌ها می‌توانند سبک زندگی را محدود کنند؛ مثلاً باعث اجتناب از تصمیم‌های مهم یا وابستگی به دعا، طلسم و آیین‌های خاص شوند. در کنش سنتی نیز افراد بر اساس عادت و تکرار عمل می‌کنند. بسیاری از خرافات اجتماعی از همین مسیر بازتولید می‌شوند و به بخشی از سبک زندگی تبدیل می‌گردند. بنابراین، باورهای خرافی می‌توانند شیوه گذران زندگی را از یک الگوی آگاهانه و سنجیده به الگویی وابسته به عادت، ترس و تقلید اجتماعی تبدیل کنند (وبر، ۱۳۹۴: ۲۳۸-۲۱۱).

وبر سبک زندگی را اساس گروه‌های منزلتی و احترام اجتماعی می‌داند، در حالی که بورديو آن را نتیجه شرایط عینی و منش فردی در ساختار اجتماعی می‌بیند و بر الگوهای مصرف تأکید می‌کند.

همچنین پیر بوردیو^۱ نظریهٔ منسجمی دربارهٔ شکل‌گیری سبک زندگی ارائه می‌کند. او اعتقاد دارد که شرایط عینی زندگی و موقعیت فرد در ساختار اجتماعی به تولید منش خاص منجر می‌شود. منش مولد دو دسته نظام است: نظامی برای طبقه‌بندی و نظامی برای ادراکات و شناخت‌ها، نتیجهٔ نهایی تعامل این دو نظام، سبک زندگی است. سبک زندگی همان اعمال و کارهایی است که به شیوه‌ای خاص طبقه‌بندی شده و حاصل ادراکات خاصی هستند. سبک زندگی تجسم‌یافتهٔ ترجیحات افراد است که به صورت عمل درآمده و قابل مشاهده هستند. الگویی غیرتصادفی است و ماهیت طبقاتی دارد (بوردیو، ۱۳۸۳: ۱۱۷). وی با بیان اینکه الگوهای مصرف اصلی‌ترین بروز سبک‌های زندگی‌اند، ارتباط میان آموزش رسمی در ساختار سرمایه‌داری و بازتولید آن را تحلیل کرد (فاضلی، ۱۳۸۲: ۴۵). بوردیو همچون وبر از سبک زندگی به عنوان شاخصه و نماد و یا حتی فرصت‌های جلوه‌گری یا اثبات منزلت اجتماعی گروه‌های منزلتی و طبقات اجتماعی بهره می‌گیرد. از دید وی افراد و گروه‌ها در یک جامعه، دارای موقعیت‌های متفاوت و متمایزی هستند (وضع یا فضای اجتماعی). فرد یا گروه با درونی کردن این وضعیت و نمادهای آن، یک نظام طبقه‌بندی اجتماعی را در ذهن خود پدید می‌آورد. این نظام، مجموعه‌ای از ترجیحات و انتخاب‌ها (سلیقه^۲) را در ذهن فرد یا افراد تولید می‌کند که معنا (ارزش)‌های‌شان از خلال روابط و تضادهای‌شان درک می‌شود. به عبارت دیگر، معنای‌شان ذاتی نیست بلکه رابطه‌ای است. این ترجیحات و انتخاب‌ها وقتی در محدودهٔ توانایی‌های (یا همان سرمایه) اقتصادی و نمادین در قالب کنش‌ها و دارایی بروز می‌یابد، سبک‌های زندگی متمایزی را پدید می‌آورد و به بیان دیگر نظام اجتماعی بازتولید می‌شود. بوردیو این تفاوت‌ها و تمایزها را در قالب نظام طبقاتی و نزاع بر سر فرهنگ مشروع قابل فهم می‌داند. به این ترتیب، سبک زندگی اولاً فرصتی است برای تجربه یا اثبات موقعیت فرد در فضای اجتماعی که معمولاً در قالب فاصله‌هایی که دربارهٔ فرد و شئون او محفوظ داشته می‌شود یا رتبهٔ او که تایید می‌شود خود را نشان می‌دهد و ثانیاً سبک زندگی حاصل نظام طبقه‌بندی اجتماعی است. نظامی که به طور مستمر ضرورت‌ها را به راهبردها تغییر شکل می‌دهد و آنها را به ترجیحاتی بدل می‌کند که فرد بدون آنکه تحمیلی حس کند، آنها را به عنوان گزینه‌هایی پیش روی خود تلقی می‌کند. این گزینه‌ها همان سبک‌های زندگی است. به همین دلیل معنا (ارزش)‌های سبک‌های زندگی از همین نظام اخذ می‌شود، نظامی که حاوی تضادها و روابط میان اجزا و موقعیت‌های مختلف اجتماعی است.

روش پژوهش

هر پژوهش علمی برای بررسی نظام‌مند مسائل مورد مطالعه خود نیازمند یک روش منظم و مورد تأیید است. انتخاب روش مطالعه از بین روش‌های متعدد بر اساس ماهیت موضوع پژوهش، گستردگی آن و محدودیت‌های موجود صورت می‌گیرد. بر اساس مسئله پژوهش از دو روش اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. در روش پیمایش، پس از مشخص شدن جامعه آماری، تعدادی از آنها به عنوان نمونه و به صورت تصادفی انتخاب شده و سپس با استفاده از تکنیک‌های خاص گردآوری اطلاعات، داده‌های مورد نیاز گردآوری می‌شود. در نهایت، داده‌ها نظم یافته و مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند تا روابط میان آنها مشخص شود. نهایتاً فرضیه‌های اساسی پژوهش مورد آزمون قرار گرفته‌اند. بر اساس سرشماری ۱۳۹۵ جمعیت ساکن منطقهٔ ۴ شهر تهران برابر ۸۶۱.۲۸۰ نفر بوده است که بر اساس فرمول کوکران از این تعداد ۳۸۵ نفر با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند.

پایایی: یکی از روش‌های اساسی در بررسی پایایی ابزار اندازه‌گیری، بررسی همسازي درونی گویه‌های هم‌ارز است که با ضریب آلفای کرونباخ نشان داده می‌شود. به عبارت بهتر، به منظور حصول اطمینان از پایایی وسیلهٔ اندازه‌گیری، قبل از انجام پژوهش، پیش‌آزمون اجرا می‌گردد. در این روش، پرسش‌نامهٔ تنظیم‌شده، قبل از اینکه در اختیار نمونه اصلی قرار گیرد،

1 Pier Bourdieu

2 Taste

توسط نمونه‌ای کوچک‌تر از همان جمعیت مورد ارزیابی قرار می‌گیرد؛ به طوری که با استناد به نظرات پاسخگویان در رابطه با سئوالات پرسش‌نامه، همبستگی درونی گویه‌ها مورد بررسی قرار گرفته و گویه‌هایی که همبستگی درونی پایینی با گویه‌های دیگر دارند، از پرسش‌نامه حذف می‌گردد. در نهایت، پرسش‌نامه برای انجام پیمایش اصلی آماده می‌شود. از آنجا که در پژوهش حاضر اغلب متغیرهای مورد بررسی از گویه‌های هم‌ارز تشکیل شده‌اند، با احتساب ضریب آلفای کرونباخ، بر پایه داده‌های جمع‌آوری شده در مرحله پیش‌آزمون، به بررسی پایایی و همبستگی درونی این گویه‌ها پرداخته‌ایم.

اعتبار: برای بررسی اعتبار ابزار اندازه‌گیری در پژوهش حاضر از اعتبار سازه‌ای بهره گرفته‌ایم. اعتبار سازه‌ای عبارت است از ایجاد ارتباط بین ابزار سنجش (سنجه‌ها) با چارچوب نظری کلی، بدان منظور که مشخص شود آن ابزار نظری با پیش‌فرض‌های نظری رابطه دارد یا نه؟ جوهر ارتباط سازه‌ای وابستگی آن به نظریه است و لذا آزمایش پیوندهای مشاهده‌شده در آن، در حد آزمون اعتبار، جنبه نظری دارد (ساروخانی، ۱۳۷۷: ۱۴۳). به عبارت دیگر، زمانی که نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها الگوی نظری پژوهش و مدل تحلیلی منتج از آن را تأیید نماید، می‌توان گفت که پژوهش مذکور از اعتبار سازه‌ای برخوردار است. در پژوهش حاضر، روابطی که در مدل تحلیلی بر پایه الگوی نظری تحقیق ترسیم شده‌اند، چنانچه بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل‌های دو متغیری مورد تأیید قرار گیرند، نتیجه این خواهد بود که سنجش مفاهیم اصلی این پژوهش از اعتبار سازه‌ای برخوردار است.

تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

خرافات اعتقادی: خرافات اعتقادی به مجموعه‌ای از باورهای نادرست، غیرعقلانی و مبتنی بر نسبت‌دادن نیروهای ماورایی یا علّیت‌های خیالی به رویدادها گفته می‌شود که رفتار و تصمیم افراد را هدایت می‌کند. این باورها معمولاً بدون پشتوانه علمی، اما با کارکرد روانی و اجتماعی مداوم می‌یابند (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۸). در این پژوهش منظور از این نوع خرافات، خرافاتی است مانند: شانه کردن مو در شب کراهت داشته است، زیرا شیاطین داخل مو لانه می‌کنند و گناه دارد و... این متغیر در سطح ترتیبی و با استفاده از طیف لیکرت مورد سنجش قرار گرفته است. برای بررسی از ۵ گویه استفاده شده است. هر کدام از گویه‌ها از ۱ تا ۵ وزن گرفته‌اند. نمره ۵ نشان‌دهنده بیشترین گرایش و نمره ۱ نشانگر کمترین گرایش است.

خرافات اخلاقی: خرافات اخلاقی به باورها و اعمالی اطلاق می‌شود که بر اساس تفسیرهای غیرمنطقی یا ماورایی از مفاهیم اخلاقی شکل گرفته و اغلب با نادیده گرفتن اصول عقلانی و شواهد تجربی، بر قضاوت‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی تأثیر می‌گذارد. این پدیده‌ها ریشه در ترس، سنت‌های تحریف‌شده یا نیاز به اطمینان کاذب دارند (عزیزپور، ۱۴۰۴: ۴۳). منظور از خرافات اخلاقی خرافاتی از این قبیل را شامل می‌شود: فلان آدم بدقدم است، روز شنبه برای کارهای مهم خوب نیست و... این متغیر در سطح ترتیبی و با استفاده از طیف لیکرت مورد سنجش قرار گرفته است. برای بررسی از ۵ گویه استفاده شده است. هر کدام از گویه‌ها از ۱ تا ۵ وزن گرفته‌اند. نمره ۵ نشان‌دهنده بیشترین گرایش و نمره ۱ نشانگر کمترین گرایش است.

خرافات اجتماعی: خرافات اجتماعی به باورها و اعمالی اشاره دارد که در جامعه رواج یافته و اغلب فاقد پشتوانه منطقی و علمی هستند. این خرافات معمولاً از طریق سنت، تلقین یا ترس‌های جمعی منتقل می‌شوند و بر درک افراد از واقعیت‌های اجتماعی و تصمیم‌گیری‌هایشان تأثیر می‌گذارد (Dehshiri et al., 2020). منظور از خرافات اجتماعی آن آداب و رسوم است که هیچ پایه و بنیان علمی ندارد، ولی در بین مردم رواج پیدا کرده است. به عبارت دیگر برگرفته از آداب و رسوم غلط و ادبیات عامه، ولی به رسمیت شناخته شده است. این متغیر در سطح ترتیبی و با استفاده از طیف لیکرت مورد سنجش قرار گرفته است. برای بررسی از ۵ گویه استفاده شده است. هر کدام از گویه‌ها از ۱ تا ۵ وزن گرفته‌اند. نمره ۵ نشان‌دهنده

بیشترین گرایش و نمره ۱ نشانگر کمترین گرایش است.

سبک زندگی: در این پژوهش منظور از سبک زندگی همان نحوه تفکر، نحوه صحبت و نحوه گذران اوقات فراغت است که با توجه به جامعه آماری و شناخت از آنان این موارد برگزیده شده است. این متغیر در سطح ترتیبی و با استفاده از طیف لیکرت مورد سنجش قرار گرفته است. برای بررسی سبک زندگی از ۵ گویه استفاده شده است. هر کدام از گویه‌ها از ۱ تا ۵ وزن گرفته‌اند. نمره ۵ نشان‌دهنده بیشترین گرایش و نمره ۱ نشانگر کمترین گرایش است.

جدول (۲): تعاریف عملیاتی و تعیین شاخص‌های اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش

شاخص	نوع		متغیر
	وابسته	مستقل	
باورهای غیرمنطقی، باورهای غیرعلمی	-	✓	خرافات
فراوانی گزارش باور، تعداد رفتارهای مرتبط با خرافه، شدت اعتقاد	-	✓	خرافه اعتقادی
پذیرش احکام اخلاقی غیرمنطقی، تمایل به قضاوت بر اساس باورهای ریشه‌دار، گزارش رفتارهای اجتنابی مبتنی بر ترس اخروی	-	✓	خرافه اخلاقی
میزان شیوع در جامعه، پذیرش اجتماعی باورهای غیرمستند، تعداد رسوم مبتنی بر خرافه	-	✓	خرافه اجتماعی
نحوه گذران اوقات فراغت، نحوه فکر کردن، نحوه صحبت کردن، نحوه لباس پوشیدن.	✓	-	سبک زندگی

یافته‌های پژوهش

الف) روابط دو متغیره

خرافات اعتقادی و سبک زندگی

برای بررسی رابطه میان دو متغیر «خرافات اعتقادی» و «سبک زندگی» از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتیجه حاصل از این بررسی در جدول زیر آمده است.

جدول (۳): روابط بین متغیرهای اعتقاد به خرافات اعتقادی و سبک زندگی

خرافات اعتقادی	سبک زندگی
R= ۰/۵۲۱ Sig= ۰/۰۰۰	

اطلاعات جدول بالا نشان می‌دهد که بین دو متغیر مذکور همبستگی وجود دارد. این همبستگی مثبت بوده و از لحاظ شدت، در حد قوی است. سطح معناداری جدول (۰/۰۰۰) بیانگر این امر است که رابطه موجود بین دو متغیر به لحاظ آماری رابطه‌ای معنی‌دار است. این بدین معنی است که همبستگی به‌دست‌آمده کم و بیش قابل تعمیم به کل جمعیت آماری است. این همبستگی نشان می‌دهد که اعتقاد به خرافات اعتقادی با سبک زندگی افراد رابطه مستقیم دارد. وجود یک همبستگی قوی و مثبت بین «خرافات اعتقادی» (باورهایی که ریشه در امور ماوراءالطبیعه یا تقدیرگرایی دارند) و سبک زندگی، نشان‌دهنده آن است که این باورها بخشی جدایی‌ناپذیر از جهان‌بینی و کنش‌های روزمره افراد هستند. در منطقه‌ای مانند منطقه ۴ تهران که ترکیبی از بافت‌های سنتی و مدرن است، این یافته می‌تواند حاکی از دو حالت باشد:

- سازگاری: افراد دارای سبک زندگی (به فرض) سنتی‌تر یا دینی‌تر، تمایل بیشتری به پذیرش خرافات اعتقادی دارند. در این حالت، خرافات در کنار دیگر عناصر فرهنگی، سبک زندگی آنان را تقویت می‌کند و شکل می‌دهد.
- تغییر و گسست: اگر مقیاس سبک زندگی، ابعاد مدرن‌تری (مانند مصرف‌گرایی، استفاده از رسانه‌های نوین، و فردگرایی) را می‌سنجد، رابطه مثبت نشان می‌دهد که خرافات صرفاً در برابر سبک زندگی مدرن قرار نمی‌گیرد،

بلکه در کنار آن حضور دارد. این وضعیت نشانگر «ترکیب فرهنگی» است؛ جایی که باورهای سنتی و خرافی، خود را با الزامات زندگی مدرن سازگار کرده و حتی به‌عنوان ابزاری برای کاهش اضطراب ناشی از تغییرات سریع اجتماعی، در سبک زندگی مدرن وارد می‌شوند.

خرافات اخلاقی و سبک زندگی

متغیر خرافات اخلاقی از چند گویه چندمقوله‌ای ساخته شده و متغیری فاصله‌ای محسوب می‌شود. بنابراین، برای بررسی رابطه میان این متغیر و متغیر «سبک زندگی» نیز از ضریب همبستگی پیرسون بهره برده‌ایم. جدول زیر نتیجه حاصل از این بررسی را نشان می‌دهد.

جدول (۴): روابط بین متغیرهای اعتقاد به خرافات اخلاقی و سبک زندگی

خرافات اخلاقی	سبک زندگی
R= ۰/۴۱۷ Sig= ۰/۰۰۰	

اطلاعات جدول بالا نشان می‌دهد که میان دو متغیر خرافات اخلاقی و سبک زندگی همبستگی مستقیمی وجود دارد. این همبستگی از لحاظ شدت در حد متوسط بوده و از نظر آماری معنی‌دار است. «خرافات اخلاقی» باورهایی هستند که پیامدهای خوشبختی یا بدبختی را به اعمال و رفتارهای فرد (غالباً نادیده گرفته شده توسط قانون یا دین رسمی) نسبت می‌دهند. این همبستگی متوسط و مثبت، بیانگر تأثیر این باورها بر «عادت‌واره» و کنش‌های روزمره است. افرادی که بیشتر به این خرافات معتقدند، احتمالاً رفتارهای احتیاط‌آمیزتری در زندگی خود دارند تا از بدشانسی دوری کنند یا خوش‌شانسی به دست آورند (مثلاً اجتناب از دروغ‌های کوچک، احتیاط در برخوردها). این احتیاط و نظم درونی‌شده، خود را در سبک زندگی آنها متجلی می‌کند. این بعد، بیشتر بر «نظم درونی» و «کنترل فردی بر سرنوشت از طریق عمل نیک یا بد» تأکید دارد و کمتر از سایر ابعاد جنبه عمومی و اجتماعی دارد.

خرافات اجتماعی و سبک زندگی

برای بررسی رابطه میان دو متغیر «خرافات اجتماعی» و «سبک زندگی» از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتیجه حاصل از این بررسی در جدول زیر آمده است.

جدول (۵): روابط بین متغیرهای اعتقاد به خرافات اجتماعی و سبک زندگی

خرافات اجتماعی	سبک زندگی
R= ۰/۲۲۸ Sig= ۰/۰۰۰	

اطلاعات جدول بالا نشان می‌دهد که بین دو متغیر مذکور همبستگی وجود دارد. این همبستگی از لحاظ شدت ضعیف است. اما سطح معنی‌داری (sig= ۰/۰۰۰) بیانگر این امر است که رابطه موجود بین دو متغیر به لحاظ آماری رابطه‌ای معنی‌دار است. این رابطه اگرچه ضعیف‌ترین همبستگی را دارد، اما همچنان معنادار است. «خرافات اجتماعی» آن دسته از باورهای خرافی هستند که بیشتر توسط عرف جامعه، گروه‌های مرجع یا تعاملات اجتماعی (مانند چشم‌زخم یا برخی رسوم گروهی) منتقل می‌شوند. ضعف این رابطه می‌تواند ناشی از آن باشد که سبک زندگی در محیط شهری تهران، بیشتر متأثر از نیروهای فردی، اقتصادی و کلان اجتماعی (مانند رسانه‌ها و بازار) است تا صرفاً فشار گروه‌های کوچک یا خرافات سنتی و اجتماعی. با این حال، معناداری رابطه نشان می‌دهد که حتی در محیط شهری و مدرن، فشار هم‌نوایی و باورهای اجتماعی هنوز توانایی شکل دادن به برخی از انتخاب‌های سبک زندگی (مانند تزئینات منزل، برگزاری مراسم خاص یا خرید اشیای محافظت‌کننده) را داراست.

تا اینجا روابط دومتغیری بین هر کدام از متغیرهای مستقل با متغیر سبک زندگی را بررسی نمودیم، اما به منظور آزمون

مدل تحلیلی پژوهش و بررسی قدرت تحلیلی آن لازم است روابط دو متغیری بین متغیرهای مستقل نیز مورد بررسی قرار گیرد. جدول زیر به منظور بررسی این روابط ارائه می‌شود.

ب) آزمون معناداری روابط بین متغیرها

جدول (۶): روابط بین متغیرهای مستقل پژوهش

خرافات اعتقادی	خرافات اخلاقی	خرافات اجتماعی	
R= ۱/۰ Sig = ۰/۰۰۱	R= ۰/۴۰۲ Sig = ۰/۰۰۳	R= ۰/۴۲۸ Sig = ۰/۰۰۰	خرافات اعتقادی
R= ۰/۶۰۴ Sig = ۰/۰۰۰	R= ۱/۰ Sig = ۰/۰۰۰	R= ۰/۶۲۳ Sig = ۰/۰۰۲	خرافات اخلاقی
R= ۰/۵۷۲ Sig = ۰/۰۰۰	R= ۰/۷۱۱ Sig = ۰/۰۰۰	R= ۱/۰ Sig = ۰/۰۰۵	خرافات اجتماعی

جدول بالا ماتریس همبستگی متغیرهای مستقل را نشان می‌دهد. اطلاعات این جدول حاکی از این است که بین تک تک متغیرهای مستقل این پژوهش، یعنی سه متغیر خرافات اعتقادی، خرافات اخلاقی و خرافات اجتماعی با یکدیگر همبستگی وجود دارد. همه این همبستگی‌ها از نظر جهت مثبت بوده و از نظر شدت معمولاً رابطه‌ای نسبتاً قوی محسوب می‌شود. این یافته مؤید مفهوم «سندرم خرافه‌گرایی» است. به این معنا که خرافات یک پدیده مجزا و تک‌بعدی نیست؛ بلکه ریشه در یک بستر فکری و فرهنگی واحد دارد. فردی که مستعد پذیرش یک نوع خرافه است (مثلاً خرافات اعتقادی)، غالباً مستعد پذیرش انواع دیگر (اخلاقی و اجتماعی) نیز هست. از نظر جامعه‌شناسی دین و معرفت، این همبستگی بالا نشان‌دهنده یک «ساختار شناختی» یا «منطق فرهنگی» مشترک است که افراد را به سمت تفکر غیرعقلانی یا تقدیری سوق می‌دهد. این ساختار شناختی، زمینه مشترکی برای کنش‌های اجتماعی و شکل‌دهی به عادات سبک زندگی فراهم می‌کند. از منظر آماری، این همبستگی‌های بالا نشان‌دهنده پدیده «هم‌خطی» است. این موضوع ضرورت انجام تحلیل رگرسیون را ایجاب می‌کند تا سهم منحصر به فرد هر متغیر در تبیین سبک زندگی مشخص شود، نه سهم خام و آمیخته آن.

ج) مدلسازی رگرسیونی

برای انجام تحلیل رگرسیونی، سه متغیر اصلی را در معادله رگرسیونی وارد نمودیم:

جدول (۷): متغیرهای وارد شده در مدل

متغیرهای وارد شده	روش
خرافات اعتقادی	Enter
خرافات اخلاقی	
خرافات اجتماعی	

همانطور که در جدول بالا نیز مشاهده می‌شود، برای وارد کردن متغیرها در تحلیل رگرسیونی از روش ورود هم‌زمان

استفاده کرده‌ایم. نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی این متغیرها در جدول زیر آمده است. ورود هم‌زمان متغیرها تأیید می‌کند که مدل تحلیلی پژوهش مبتنی بر این فرضیه است که سبک زندگی، تابعی از تأثیر توأمان سه بعد خرافات است. این روش به ما اجازه می‌دهد تا بفهمیم کدام بُعد، وزن بیشتری در شکل‌دهی سبک زندگی دارد.

جدول (۸): ضرایب مدل

متغیرهای وارد شده	ضرایب استاندارد شده (بتا)	مقدار t	سطح معنی‌داری
خرافات		۳.	
اعتقادی	-۰.۲۶۳	-۱۳۵	۰/۰۲۲
خرافات	-۰.۵۰۱	۸.	۰/۰۰۱
اخلاقی	-۰.۴۲۸	-۰۱۱	۰/۰۰۰
خرافات		۴.	
اجتماعی		-۱۸۷	

در حالی که همبستگی‌های دو متغیره (بخش الف) مثبت بودند، ضرایب بتا در رگرسیون منفی هستند و هر سه متغیر به‌طور معناداری (با سطوح معنی‌داری مناسب) در مدل باقی مانده‌اند. تضاد بین همبستگی مثبت و ضریب بتای منفی، نشان‌دهنده یک پدیده آماری مهم به نام اثر سرکوبگر است. این پدیده به‌صورت جامعه‌شناختی به این معناست که:

▪ در ظاهر (رابطه خام): با افزایش خرافات (در کل)، سبک زندگی (احتمالاً سبک زندگی‌ای که در این پژوهش اندازه‌گیری شده) نیز افزایش می‌یابد.

▪ در واقعیت (رابطه خالص): زمانی که اثر مشترک و آمیخته خرافات از مدل حذف و اثر منحصر به فرد هر بُعد محاسبه می‌شود، مشخص می‌شود که هر یک از این خرافات به‌تنهایی، عامل بازدارنده سبک زندگی مذکور هستند.

فرض بر این است که متغیر سبک زندگی در این پژوهش، به سمت مدرنیته، مصرف‌گرایی یا زندگی شهری جهت‌دهی شده است. در این صورت، خرافات اخلاقی (قوی‌ترین عامل سرکوبگر): با ضریب بتای محاسبه‌شده قوی‌ترین عامل منحصر به فرد است. این نشان می‌دهد که باورهای اخلاقی-خرافی (ترس از کیفر آسمانی یا بدبختی ناشی از سوء رفتار) قوی‌ترین محدودیت درونی را برای سبک زندگی مدرن ایجاد می‌کند. این باورها ممکن است منجر به احتیاط در هزینه‌کرد، پرهیز از رفتارهای پرریسک اجتماعی، و دوری از لذت‌گرایی (هدونیسیم) شوند که از ویژگی‌های سبک زندگی مدرن شهری است. ضریب خرافات اجتماعی نشان‌دهنده محدودیت‌های ناشی از فشار گروهی و هنجارهای خرافی اجتماعی است. تمایل به هم‌نوایی و پرهیز از «چشم‌زخم» یا «حرف مردم» به خاطر خرافات، فرد را از انتخاب‌های آزادانه و فردگرایانه که در سبک زندگی مدرن دیده می‌شود، باز می‌دارد. ضریب خرافات اعتقادی اگرچه همچنان عامل بازدارنده است، اما اثر خالص کمتری دارد. این بدان معناست که تقدیرگرایی مطلق (که ریشه در خرافات اعتقادی دارد) در مقایسه با محدودیت‌های اخلاقی و اجتماعی، کمتر به شکل عینی و روزمره در سبک زندگی مدرن مداخله می‌کند.

نتیجه‌گیری

خرافات مستقیماً با باورها و اعتقادات افراد در ارتباط است و می‌دانیم که زیربنای کنش‌های انسانی (که ماکس وبر آن‌ها را به کنش سنتی، عاطفی یا عقلانی تقسیم می‌کند) همین دستگاه باورها است. از این رو، ضروری است که ریشه‌ها و عوامل پیدایش این باورها به‌طور دقیق از منظر جامعه‌شناسی و روان‌شناسی مورد واکاوی قرار گیرند تا بر پایه این شناخت‌ها، بتوانیم مسیر اصلاح رفتار عمومی را ترسیم کنیم.

در طول تاریخ، جوامع مختلف به تدریج افسانه‌ها، پندارهای غلط و تحریف‌ها را با ریشه‌های اصلی اعتقادات مردم درآمیخته‌اند؛ این پیوند چنان عمیق شده که گاهی تشخیص منشأ اولیه باورها دشوار یا حتی غیرممکن می‌گردد. اهمیت این

موضوع زمانی دوچندان می‌شود که این عقاید، الگوی رفتارهای اجتماعی، اخلاقی، مذهبی و اقتصادی افراد را شکل دهند؛ یعنی مستقیماً سبک زندگی آن‌ها را تحت تأثیر قرار دهند.

با این حال، مطالعه تاریخ ملت‌ها نشان می‌دهد که هر قوم و ملتی جایگاه ویژه‌ای برای خرافات خود قائل بوده است. حتی در عصر حاضر که بسیاری از مسائل را می‌توان با رویکرد علمی و نگاهی عالمانه حل و فصل کرد، هنوز اقلیتی وجود دارند که به خرافات باقی‌مانده از نسل‌های پیشین پایبندند و آن‌ها را در فرآیند جامعه‌پذیری به نسل بعد منتقل می‌کنند؛ این خود به الگویی برای زیستن تبدیل می‌شود.

تلاش برای حذف کامل این خرافات، تلاشی بیهوده به نظر می‌رسد؛ چرا که هیچ جامعه‌ای را نمی‌توان یافت که کاملاً عاری از این نوع تفکرات باشد. اگرچه خرافات در بسیاری از موارد منجر به انتخاب رفتارهای صرفاً احساسی یا سنتی می‌شوند، اما نباید کارکرد حمایتی این نوع باورها را نادیده گرفت. در واقع، آینده همواره با ابعاد ناشناخته‌ای روبروی ما قرار دارد و پرسش‌های بی‌پایانی ذهن انسان را به خود مشغول می‌سازد. انسان‌ها پیوسته در جستجوی پاسخ برای این پرسش‌ها بوده‌اند، پاسخی که علم قادر به ارائه کامل آن نیست. در این برهه است که خرافات به کمک ذهن مضطرب و پرسشگر می‌آیند و برای مدتی کوتاه، آرامش را برقرار می‌سازند.

بنابراین، برای جلوگیری از انحراف افراد جامعه به ورطه رفتارهایی که سبک زندگی آن‌ها را به سمت پرتگاه می‌کشاند، گسترش «دانایی» در کنار دانش ضروری است. دانایی مجموعه‌ای است که از ایده‌ها، تجسم‌ها، روش‌ها، تجارب، منطق، فلسفه و در نهایت حکمت، تلفیق شده با دانش و اطلاعات، تشکیل شده است. بررسی این پدیده به‌عنوان یک موضوع اجتماعی که در طول سال‌ها غالباً مورد غفلت قرار گرفته، از نظر معرفت‌شناختی، علمی و نظری امری ناگزیر و حیاتی است و به ارتقاء فهم جهانی از این مسئله کمک می‌کند.

هدف اصلی پژوهش حاضر، مشخص کردن تأثیرات جامعه‌شناختی خرافات بر الگوی زندگی افراد در یک جامعه مشخص است. برای نیل به این هدف، نظریه‌های مرتبط با هر دو حوزه خرافات و سبک زندگی مورد بررسی قرار گرفتند. در نهایت، چارچوب نظری تحقیق بر مبنای تلفیقی از نظریه‌های کنش‌ور، انواع رفتارهای مرتن و ساخته شد. این چارچوب نظری، مبنای یک الگوی ترکیبی (سنتزی) قرار گرفت که امکان تحلیل و تبیین جامع تمامی سطوح، ابعاد و اجزای پدیده مورد مطالعه را فراهم می‌آورد.

نتایج پژوهش به یک پارادوکس فرهنگی مهم در جامعه شهری تهران اشاره دارد:

۱. هم‌زیستی: خرافات (به‌عنوان یک پدیده کلی) در کنار سبک زندگی شهری (که احتمالاً به سمت مدرنیته است) هم‌زیستی دارند و نه تضاد مطلق (همبستگی‌های مثبت).

۲. محدودیت‌های پنهان: با این حال، هنگامی که تأثیرات ابعاد مختلف خرافات از هم تفکیک می‌شوند، مشخص می‌شود که کارکرد خالص هر یک از این ابعاد، ایجاد مرز، احتیاط و محدودیت در مسیر انتخاب‌های سبک زندگی مدرن است (ضرایب بتای منفی).

به عبارت دیگر، در حالی که بسیاری از تهرانی‌های منطقه ۴ ممکن است هم‌زمان با باور به خرافات، در ظواهر زندگی شهری (خرید، مصرف، پوشش) مشارکت داشته باشند، عمق و کیفیت آن سبک زندگی (مثلاً تمایل به ریسک، میزان تفریح آزادانه یا میزان فردگرایی) به شدت تحت تأثیر مکانیسم‌های بازدارنده درونی و بیرونی ناشی از باورهای خرافی اخلاقی و اجتماعی قرار دارد. این امر نشان می‌دهد که تحول فرهنگی در شهرنشینی امری ناقص و چندلایه است؛ ظواهر سبک زندگی ممکن است مدرن شود، اما لایه‌های زیرین (نظام‌های ارزشی و باورهای خرافی) همچنان به‌عنوان نیروهای کنترل‌کننده و سرکوبگر عمل می‌کنند.

بین دو متغیر (خرافات اعتقادی) و (سبک زندگی) همبستگی معناداری وجود دارد. به عبارت بهتر، این رابطه نشان می‌دهد که افرادی که به خرافات اعتقادی باور دارند در مقایسه با افرادی که اعتقادی به این نوع خرافات ندارند، سبک

زندگی به مراتب سنتی‌تری دارند و برعکس. با توجه به نظریه وبر برخی از رفتارهای افراد را سنت‌ها تعیین می‌کنند و خیلی از مواقع اتفاق می‌افتد که افراد حتی سوالی در باب چرایی آن نمی‌کنند؛ با این گمان که از گذشته بوده پس باید الان هم باشد. حال وقتی این سنت‌ها و راهنمای رفتار افراد مسائل اعتقادی باشد، به‌ویژه در جامعه‌ای که این مسائل اعتقادی ارزش زیادی دارند، اینگونه اعتقادات و رفتارها محکم‌تر می‌شود. بین دو متغیر (خرافات اخلاقی) و (سبک زندگی) همبستگی معناداری وجود دارد. بنابراین افرادی که به خرافات اخلاقی رایج در جامعه اعتقاد ندارند، در مقایسه با افراد دیگری که به این نوع خرافات باور دارند، از سبک زندگی مدرن‌تری برخوردارند. عکس این مطلب نیز صحیح است. به عبارت دیگر، آن دسته از افرادی که به خرافات اخلاقی باور دارند، سبک زندگی سنتی‌تری دارند. می‌توان گفت که با توجه به تعریف به کار برده شده از این خرافات، به این نتیجه می‌رسیم که باورهای افراد، مخصوصاً باورهایی که در یک جامعه کوچک شکل گرفته، بر روی رفتارهای افراد و به تبع سبک زندگی آنان تاثیر می‌گذارد. خرافات در همه جوامع وجود داشته و دارد و طبق گفته مرتن شاید شکل آن در این دوره از تاریخ بشر تغییر کرده است؛ یعنی شاید استفاده از آن در هر جامعه با توجه با اهداف در نظر گرفته‌شده برای آن فرق داشته باشد که منجر به ایجاد باورهای خرافی جدید می‌شود. بین دو متغیر (خرافات اجتماعی) و (سبک زندگی) همبستگی معناداری وجود دارد. خرافات اجتماعی و خرافاتی که در یک کشور شناخته‌شده است و همه جا هست، اثربخشی خود را به مرور در زندگی اجتماعی افراد بازبایی می‌کند و باورهای جدید دیگری که ساخته افکار انسان‌های این برهه از زمان و مکان است جایگزین آنها می‌شود؛ باورهایی که بی‌ارتباط با فردگرایی و خود محوری انسان امروزی نیست. پارادوکس اصلی در یافته‌ها این است که اگرچه در سطح همبستگی ساده، خرافات با سبک زندگی رابطه مستقیم دارند (به نظر می‌رسد بخشی از سبک زندگی هستند)، اما در تحلیل رگرسیون (ضرایب بتای منفی)، مشخص می‌شود که تأثیر خالص آن‌ها بازدارنده و محدودکننده سبک زندگی است (به فرض آنکه سبک زندگی اندازه‌گیری شده، گرایش به سمت فردگرایی و مدرنیته داشته باشد). این وضعیت، زمینه‌ای غنی برای تحلیل مبتنی بر مفاهیم وجدان جمعی (دورکیم) و کارکردهای پنهان (مرتن) فراهم می‌کند.

الف) تبیین بر اساس نظریه امیل دورکیم: وجدان جمعی و آنومی

دورکیم جامعه مدرن شهری مانند تهران را تحت سلطه همبستگی ارگانیک می‌داند که بر پایه تقسیم کار و تمایز فردی شکل گرفته است. در این فرآیند، وجدان جمعی (نظام باورها و احساسات مشترک که اکثریت جامعه آن را پذیرفته‌اند) تضعیف می‌شود و خطر آنومی (بی‌هنجاری یا فقدان مرجعیت اخلاقی) افزایش می‌یابد.

خرافات به مثابه بقایای وجدان جمعی

«خرافات اعتقادی و اخلاقی» (به‌ویژه ابعاد با بتای منفی بالا) می‌توانند به مثابه بقایای غیررسمی و غیرعقلانی وجدان جمعی عمل کنند. در نبود یک مرجعیت اخلاقی قدرتمند و واحد در فضای متنوع شهری، این خرافات مجموعه‌ای از «بایدها» و «نبایدها»ی روزمره را ارائه می‌دهند (مانند قوانین اخلاقی-خرافی برای جلوگیری از بدشانسی). تفسیر بتاهای منفی: ضریب بتای منفی قوی خرافات اخلاقی و اجتماعی نشان می‌دهد که این باورها مانند یک «ترمز اجتماعی» عمل می‌کنند. آن‌ها فرد را از انحلال کامل در لذت‌گرایی یا فردگرایی افراطی سبک زندگی مدرن باز می‌دارند. این محدودیت‌ها، اگرچه غیرمنطقی هستند، اما به‌صورت پنهان به حفظ حداقل همبستگی اجتماعی و جلوگیری از آنومی در سطح خرد کمک می‌کنند. فرد از ترس «چشم‌زخم» (خرافات اجتماعی) یا «کیفر» (خرافات اخلاقی) از کنش‌های خاصی پرهیز می‌کند و بدین ترتیب، مرزهای رفتار قابل قبول را حتی به‌صورت غیررسمی حفظ می‌کند.

خرافات به مثابه واقعیت اجتماعی

همبستگی مثبت تأیید می‌کند که باور به خرافات یک «واقعیت اجتماعی» است؛ یعنی بیرونی از فرد بوده و بر او اعمال فشار می‌کند. فرد ساکن منطقه ۴ تهران، خرافات را درونی‌یابی کرده و آن را در کنار انتخاب‌های سبک زندگی مدرن پذیرفته است. این دوگانگی (خرافات + مدرنیته) خود یک هنجار جدید است که در آن، مردم از قواعد خرافی برای کاهش اضطراب

ناشی از تقسیم کار و نوسانات اجتماعی-اقتصادی استفاده می‌کنند.

ب) تبیین بر اساس نظریه رابرت کی. مرتن: فشار ساختاری و کارکردهای پنهان

مرتن با نظریه فشار ساختاری، انحرافات اجتماعی را نتیجه شکاف بین اهداف فرهنگی و ابزارهای نهادینه شده برای دستیابی به آنها می‌داند.

خرافات به مثابه «پاسخ انطباقی» به فشار

در تهران، اهداف فرهنگی (مانند موفقیت، ثروت، زندگی مرفه، که در سبک زندگی مدرن متجلی می‌شود) به شدت تبلیغ می‌شوند، اما ابزارهای مشروع برای دستیابی به آنها (مانند شایسته‌سالاری، شفافیت اقتصادی و فرصت‌های برابر) ممکن است ناکافی یا ناعادلانه تلقی شوند.

در این شرایط، خرافات می‌تواند به‌عنوان یک پاسخ انطباقی عمل کند:

- بدعت‌گذاری: استفاده از راه‌های نامشروع و غیررسمی (مانند استفاده از شانس، طلسم، یا بخت‌آوری) برای دستیابی به اهداف مادی. این امر توجه‌کننده همبستگی مثبت است؛ یعنی خرافات به‌عنوان ابزاری در سبک زندگی (مصرفی) حضور می‌یابد.
- آداب‌گرایی: ضریب بتای منفی قوی خرافات اخلاقی می‌تواند مصداق آداب‌گرایی باشد. فرد، هدف نهایی (سبک زندگی آزادانه و مدرن) را رها می‌کند یا آن را محدود می‌سازد و صرفاً به رعایت دقیق قواعد جزئی (قوانین اخلاقی-خرافی) می‌پردازد تا از خطر و بدبختی دوری کند. این آداب‌گرایی، مهم‌ترین عامل محدودکننده سبک زندگی است.

کارکرد پنهان خرافات

مرتن معتقد است که پدیده‌های اجتماعی علاوه بر کارکردهای آشکار، کارکردهای پنهان نیز دارند. کارکرد آشکار خرافات ممکن است تلاش برای کنترل سرنوشت باشد. کارکرد پنهان خرافات در جامعه شهری تهران، کاهش اضطراب و مدیریت عدم قطعیت است. در مواجهه با سیستم‌های پیچیده اقتصادی، سیاسی و اجتماعی که خارج از کنترل فرد هستند، باور به نیروهای ماوراءالطبیعه یا اخلاقی-خرافی (خرافات اعتقادی و اخلاقی) به فرد حس کنترل کاذب یا تکیه‌گاهی عاطفی می‌دهد. این حس آرامش، فرد را قادر می‌سازد تا به زندگی خود ادامه دهد، اگرچه این ادامه دادن با احتیاط و محدودیت‌های ناشی از همان باورها (بتای منفی) همراه است.

پ) تبیین بر اساس نظریه بوردیو

باورهای خرافی، در چارچوب نظریه بوردیو، می‌توانند از چندین طریق بر شیوه گذران زندگی افراد تأثیر بگذارند:

۱. **تأثیر بر شکل‌گیری منش:** باورهای خرافی، به ویژه اگر در محیط خانوادگی یا اجتماعی فرد نهادینه شده باشند، می‌توانند بخشی از منش او را شکل دهند. این باورها می‌توانند بر شیوه ادراک فرد از جهان، تفسیر او از رویدادها، و نوع پاسخ‌هایش به موقعیت‌های مختلف تأثیر بگذارند. برای مثال، فردی که در خانواده‌ای با باورهای خرافی قوی بزرگ شده است، ممکن است منشی داشته باشد که در آن، اتفاقات را بیشتر به شانس، طلسم، یا تقدیر ربط دهد تا به عوامل مادی یا تلاش خود. این منش شکل‌گرفته، سپس بر انتخاب‌های او در زندگی روزمره اثر می‌گذارد.
۲. **تأثیر بر الگوهای مصرف و سبک زندگی:** بوردیو معتقد است که سبک زندگی، تجلی بیرونی منش و بازتابی از جایگاه فرد در ساختار اجتماعی و حوزه‌های مختلف است. الگوهای مصرف، یکی از اصلی‌ترین نمودهای سبک زندگی هستند. باورهای خرافی می‌توانند مستقیماً بر الگوهای مصرف تأثیر بگذارند. به عنوان مثال:
 - مصرف تشریفاتی و آیینی: برخی باورهای خرافی مستلزم انجام اعمال یا مصرف کالاهای خاصی در زمان‌های مشخص (مانند قربانی کردن، استفاده از طلسم، یا رعایت نکردن برخی رسوم در ایام خاص) هستند. این موارد،

خود به الگوهای مصرفی تبدیل می‌شوند که بخشی از سبک زندگی افراد را تشکیل می‌دهند.

اجتناب از مصرف: برعکس، باورهای خرافی ممکن است افراد را از مصرف برخی کالاها یا انجام برخی فعالیت‌ها منع کنند (مثلاً پرهیز از سفر در ایام خاص، یا اجتناب از خرید خانه در سالی که فال بد می‌زنند).
اولویت‌دهی به سرمایه‌های نمادین: گاهی باورهای خرافی فرد را به سمت سرمایه‌گذاری بر روی امور ماوراءالطبیعه یا نمادین سوق می‌دهند (مانند صرف هزینه برای فالگیر، دعا نویسی، یا خرید مهره مار)، که این خود می‌تواند منابع اقتصادی یا فرهنگی را از مسیرهای دیگر منحرف کند.

بوردیو معتقد است که سبک زندگی، یکی از راه‌های اصلی بازتولید نابرابری‌های اجتماعی است. او نشان می‌دهد که طبقات بالا، سبک زندگی خاص خود را دارند که نشان‌دهنده سرمایه فرهنگی و اقتصادی آنهاست و این سبک زندگی، به عنوان الگویی مطلوب، توسط طبقات پایین‌تر تقلید می‌شود. باورهای خرافی نیز می‌توانند در این چرخه نقش داشته باشند. اگر باورهای خرافی بیشتر در میان طبقات محروم‌تر جامعه رواج داشته باشند (که ممکن است به دلیل ناامنی اقتصادی و اجتماعی بیشتر باشد)، این باورها می‌توانند سبک زندگی این طبقات را شکل داده و آنها را از فرصت‌های کسب سرمایه (اقتصادی، فرهنگی) که در نهایت به نفع طبقات بالاتر است، دور نگه دارند. به این ترتیب، باورهای خرافی به ابزاری برای تثبیت جایگاه افراد در سلسله مراتب اجتماعی تبدیل می‌شوند، بدون آنکه لزوماً به طور مستقیم توسط نخبگان جامعه ترویج شوند، بلکه صرفاً از طریق تأثیرگذاری بر منش و سبک زندگی افراد. در نهایت، از دیدگاه بوردیو، باورهای خرافی بخشی از “بازی” اجتماعی هستند که در حوزه‌های مختلف اتفاق می‌افتد. این باورها، با تأثیرگذاری بر منش افراد، شکل‌دهی به سبک زندگی و الگوهای مصرف آنها، و تعیین نحوه کسب سرمایه، به طور نامحسوسی در تعیین جایگاه اجتماعی افراد و بازتولید نابرابری‌ها نقش ایفا می‌کنند. آنها به جای تحلیل منطقی و عقلانی موقعیت‌ها، چارچوب‌هایی نمادین برای تفسیر واقعیت ارائه می‌دهند که می‌تواند هم برای فرد و هم برای جامعه پیامدهای ملموسی داشته باشد.

تضاد منافع:

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی و دقیق بودن آن در متن و انتهای مقاله، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

منابع

- ابراهیمی عباس؛ باقری قره‌بلاغ، هوشمند؛ عین‌علی، محسن؛ باکی هاشمی، محمد مهدی (۱۳۹۸). نقش ترومای سازمانی بر سکوت و بدبینی سازمانی در یک مرکز ارائه‌دهنده خدمات سلامت. *فصلنامه علوم اعصاب شفای خاتم*، ۷ (۳): ۶۰-۵۱.
- بوردیو، پیر (۱۳۸۳). *نظریه کنش*، ترجمه مرتضی مردیها، تهران: انتشارات نقش و نگار.
- پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۹)، *جامعه‌شناسی خرافات در ایران*، تهران: انتشارات مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- دماوندی، مجتبی (۱۳۸۵). جادو در ایران باستان و کیش زرتشت، *مجله مطالعات ایرانی*، ۵ (۱۰): ۹۱-۱۰۷.
- دورکیم، امیل (۱۳۸۳). *صور بنیانی حیات دینی*، ترجمه باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.
- دورکیم، امیل. (۱۴۰۳). *درباره تقسیم کار اجتماعی*، ترجمه باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.

- ساروخانی، باقر (۱۳۷۷)، *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- عشایری، طاها؛ جهان‌پرور، طاهره؛ وثوقی اصل، اصغر و حسن‌زاده، زهرا (۱۴۰۱). مطالعه عوامل مؤثر گرایش به خرافات در بین شهروندان: فراتحلیل پژوهش‌های بازه زمانی ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۷. *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۱۱(۲۰): ۳۵۹-۳۹۳.
- شجاعی‌زند، علیرضا (۱۳۸۰). *دین، جامعه و عرفی شدن*، تهران: نشر مرکز.
- عزیزپور، سعید (۱۴۰۴). پیامدهای ضد اخلاقی خرافات از دیدگاه شاعران پارسی (بررسی موردی چشم‌زخم). *اخلاق در علوم و فناوری*، ۲۰(۲۰): ۳۹-۴۵.
- عمید، حسن (۱۳۶۵). *فرهنگ عمید*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- فاضلی، محمد (۱۳۸۲). *مصرف و سبک زندگی*. قم: صبح صادق.
- فروغی، علی؛ عسگری، رضا (۱۳۸۸). بررسی میزان گرایش به خرافات در بین شهروندان تهرانی. *فصلنامه راهبرد*، ۵۳: ۱۶۱-۱۷۳.
- قاسمی، وحید؛ عریضی، فروغ‌سادات؛ پورافکاری، نصرالله؛ افشانی، سیدعلیرضا (۱۳۸۶)، تبیین و تحلیل جامعه‌شناختی گرایش به خرافات، *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، ۷(۲۸): ۱۷۷-۱۹۰.
- کردبچه، رضا (۱۴۰۴)، بررسی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر گرایش افراد به خرافات در میان ساکنین منطقه ۶ شهر تهران، بیست و دومین کنفرانس ملی حقوق، علوم اجتماعی و انسانی، روانشناسی و مشاوره. تهران: ۱۴۰۴.
- کوزر، لوئیس (۱۳۷۳). *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- مسعودی، حمید. (۱۳۸۷). سایه استعمار و استبداد بر فرهنگ ایران عصر پهلوی، *مجله زمانه*، شماره ۷۵ و ۷۶: ۱۱۲-۱۲۷.
- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۷۵)، بیگانگی مانعی برای مشارکت و توسعه ملی: بررسی رابطه میان بیگانگی و مشارکت اجتماعی - سیاسی، *نامه پژوهش*، ۱: ۱۸-۳۹.
- ناصح، محمد مهدی (۱۳۵۷). ردپایی در کوره راه خرافات. *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی*. ۵۴: ۳۶۴-۳۸۳.
- همیلتون، ملکم (۱۳۷۷). *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: تبیان.
- وبر، ماکس (۱۳۸۲). *دین، قدرت، جامعه*، ترجمه احمد تدین، تهران: نشر هرمس.
- وبر، ماکس (۱۳۹۴). *اقتصاد و جامعه*. ترجمه عباس منوچهری، مهرداد ترابی نژاد و مصطفی عمادزاده، تهران: انتشارات سمت.

References

- Amid, H. (1986). *Amid Dictionary*. Tehran: Amirkabir Publications (in Persian).
- Ashayeri, T., Jahanparvar, T., Vosughi Asl, A., & Hasanzadeh, Z. (2022). Studying the factors affecting the tendency towards superstitions among citizens: A meta-analysis of studies from 2009 to 2018. *Contemporary Sociological Researches*, 11(20), 359-393 (in Persian). doi: 10.22084/csr.2022.24441.1976
- Azizpour, S. (2025). Moral consequences of superstitions from the perspective of Persian poets (A case study of 'Cheshm-e Zakhm'). *Ethics in Science and Technology*, (20), 39-45 (in Persian).

- Bourdieu, P. (2004). *Theory of Action* (Trans. M. Mardieh). Tehran: Naghsh-o-Negar Publications (in Persian).
- Bukhari SS, Pardhan A, Khan AS, Ahmed A, Choudry FJ, Pardhan K, Nayeem K, Khan M. Superstitions regarding health problems in different ethnic groups in Karachi. *J Pak Med Assoc.* 2002 Aug;52(8):383-7. PMID: 12481684.
- Coser, L. (1994). *Life and Thoughts of Great Sociologists* (Trans. M. Salasi). Tehran: Elmi Publications (in Persian).
- Damavandi, M. (2006). Magic in ancient Iran and the faith of Zoroaster. *Iranian Studies Journal*, Year 5, No. 10, Center for Research on Iranian Culture and Languages, Shahid Bahonar University of Kerman (in Persian).
- Durkheim, E. (2004). *The Elementary Forms of Religious Life* (Trans. B. Parham). Tehran: Nashr-e Markaz (in Persian).
- Durkheim, E. (2024). *On the Division of Labour in Society* (Trans. B. Parham). Tehran: Nashr-e Markaz (in Persian).
- Ebrahimi, A., Bagheri, Q. B., Ein-Ali, M., & Baki Hashemi, M. M. (2019). The role of organizational trauma on organizational silence and cynicism in a health service provider center. *Khatam Healing Neuroscience Journal*, 7(3), 51-60 (in Persian).
- Fazeli, M. (2003). *Consumption and Lifestyle*. Qom: Sobh-e Sadegh (in Persian).
- Foroughi, A., & Asgari, R. (2009). An Examination of the Degree of Tendency toward Superstitions among Citizens of Tehran. *Rahbord Quarterly*, 53, 161–173.
- Ghasemi, V.; Arizi, F.; Pourafkari, N.; & Afshani, S.A. (2008). A Sociological Explanation and Analysis of the Tendency toward Superstitions. *Research Journal of the University of Isfahan*, 7(28), 177–190.
- Hamilton, M. (1998). *Sociology of Religion* (Trans. M. Salasi). Tehran: Tebyan (in Persian).
- Kordbacheh, R. (2025). Investigating the Sociological Factors Affecting Individuals' Tendency toward Superstitions among Residents of District 6 of Tehran. In *Proceedings of the 22nd National Conference on Law, Social and Human Sciences, Psychology and Counseling*. Tehran.
- Masoudi, H. (2008). The shadow of colonialism and tyranny on Iranian culture in the Pahlavi era. *Zamaneh Magazine*, No. 75 & 76, 112-127 (in Persian).
- Mohseni Tabrizi, A. (1996). Alienation as a barrier to participation and national development: Investigating the relationship between alienation and socio-political participation. *Nameh-ye Pazhuhesh*, No. 1, 18-39, Center for Fundamental Research (in Persian).
- Naseh, M. M. (1978). Footprints in the path of superstitions. *Mashhad: Journal of the Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University*, No. 54, 364-383 (in Persian).
- Saroukhani, B. (1998). *Research Methods in Social Sciences*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies Research (in Persian).
- Shojaei Zand, A. (2001). *Religion, Society, and Secularization*. Tehran: Nashr-e Markaz.
- Strategic Research Institute of the Expediency Discernment Council (2010). *The Sociology of Superstitions in Iran*. Tehran: Expediency Discernment Council Publications.
- Tayebinia, M. (2006). *Investigation of the tendency towards superstitions and related factors*. Hamedan: Ghoghnoos Publisher (in Persian).
- Weber, M. (2003). *Religion, Power, Society* (Trans. A. Tadin). Tehran: Hermes Publications (in Persian).
- Weber, M. (2015). *Economy and Society* (Trans. A. Manouchehri, M. Torabi Nejad, & M. Emad-zadeh). Tehran: SAMT Publications (in Persian).